

"MAHABXORAT" DOSTONIDA BORLIQ HAQIDAGI FALSAFIY QARASHLAR.

Nizomova Odina Shavkat qizi

TDSHU, "Sharq falsafasi va madaniyati" mutaxassisligi 2-kurs magistranti, tel: (91) 1908100

Anotatsiya.

Ushbu maqolada Qadimgi Hindistonda falsafaning ilk kurtaklari shakllanishi, madaniyati, tarixida alohida o'rin tutgan buyuk epos "Mahabxorat" dostoning yaratilishi, uning hind xalqi hayotidagi ahamiyati haqida fikr yuritiladi. "Mahabxorat" dostonida qadimgi hind xalqining, bilish haqidagi qarashlari, ularning vujudga kelishi, Mahabxorat dostonida gnoseologik qarashlarning ahamiyati, ularning fikrlashi, tafakkuri haqida bizga qimmatli ma'lumotlar beradi.

Tayanch iboralar.

Hindiston falsafasi, "Mahabxorat" dostoni, Gnoseologiya, "Bhagavadgita", Krishna, Vaqt va makon, Inson, Olam, koinot, Dharma, Fikrlash, Tafakkur, Ong, Ruh.

Borliq haqidagi ilk tasavvurlar insoniyatning miloddan avvalgi nech ming yillik tarixiga borib taqaladi. Qadimgi hind xalqlarining madaniyati, falsafiy qarashlari haqida ma'lumot beradigan doston "Mahabxorat" da ham borliq haqidagi insonlarning qarashlari bayon etilgan.

Qadimgi Hind xalqi tafakkurida borliq Brahma evolyutsiyasi sifatida ko'riladi. Brahmaning ishlab chiqarish energiyasi haqidagi xuddi shunday g'oya boshqa shakllarda ham uchraydi. Shuningdek, Brahma xudosi barcha tirik mavjudotlarning tanasini tashkil etuvchi oltin tuxumdan sakrab, Brahmandan yaratilgan degan fikrga egamiz. Kosmik tuxum g'oyasi mavjud bo'lib qolmoqda. Inson o'limdan keyin unutilmasligini his qiladi. U xudolarning irodasi bilan, koinotning irodasi bilan, butun hayotning irodasi bilan – o'zining mujassamlashgan dunyolari bo'ylab kezishni davom etayotganini his qiladi, asosiy narsada o'zgarmasdan (hamma narsani tushunishga qodir).

"Mahabxorat" dagi borliq haqidagi qarashlarga to'xtaladigan bo'lsak, dostonida hind xalqining borliq haqidagi qarashlari ochib berilgan. "Dharma - qonun, abadiy ruh, adolat. "Mahabxorat" dagi ontologik qarashlar aynan shu haqiqatga asoslanadi. Borliq shu dharma atrofida aylanadi. Dharma (qonun, abadiy ruh, olamning tuzilishi, uning birligi).

Dharma o'z-o'zidan erkindir. Uning uchun qonun yo'q. Uning o'zi "umumiy qonun"³⁰, "universal mohiyat"³¹dir. U "eng yuqori"³², "buzilmas", "bu olam yoyilgan"³³. Uning sifatlari abadiy, cheksizdir.³⁴ Dharma onga ko'rinadigan dunyodan boshqa narsadir. Dharma hech narsa bilan shartlanmaydi (va birinchi navbatda ong o'tkinchi deb belgilaydigan narsa

³⁰ Гагаев А.А., Гагаев П.А. Русская цивилизация и фольклор. Мир сказки. — М.: РИОР, 2014. — С.285.

³¹ Махабхарата. Рамайна / Пер. с санскр. — М.: Художественная литература, 1974. — С.177.

³² Махабхарата. Книга Третья. Лесная (Араньякапарва) / Пер. с санскр., предисл. и коммент. Я.В. Василькова и С.Л. Невелевой. — М.: Гл. ред. вост. лит. изд-ва «Наука», 1987. — С.20.

³³ Мифы древней Индии. Бхагавадгита. — СПб.: Кристалл, 2000. — С.223.

³⁴ Махабхарата. Рамайна / Пер. с санскр. — М.: Художественная литература, 1974. — С.174-175.

bilan)³⁵. Ko‘rib turganimizdek, hind xalqining ontologik qarashlari markazida Braxma, borliqning harakat tayanchi dharma turadi. U borliqda abadiy va cheksiz va erkin holda bo‘ladi. U ruh kabi o‘lmasdir.

Dharma butun borliqni mujassam etadi. Albatta u insonlar taqdiriga daxldor bo‘ladi. Insonlar taqdir shunchaki hodisa emas, balki dharmaning bir mujassamlashgan qismi sifatida qaraladi. Inson taqdirini o‘zgartira olmaydi. Taqdir insonni harakatlantiradi u hamma narsaga qodir. Chunki uni dharma boshqaradi. Inson taqdiri hamma narsaga qodir va mukammal, taqdir adashishi mumkin emas, taqdirda haqiqat yashirin bo‘ladi. Malika Gandhari ko‘r shohga Dhishastrga turmushga chiqayotganida uning ko‘rigini bilmas edi, bilgandan keyin ham bu qaroridan voz kechmadi, chunki bu uning taqdiriga yozilganiga ishonardi.

“Mahabxorat” da borliq haqidagi qarashlarida dunyoning boshi ham oxiri ham yo‘q, u abadiy hamda cheksizdir. Lekin bu borliqning markazi hamda uning paydo bo‘lishi va yo‘q bo‘lishini dharma belgilab turadi. Dunyo siklik jarayonni boshidan kechiradi, yana yaraladi, yuksaladi yana parchalanadi bu jarayon davom uzluksiz davom etadi. “Mahabxorat” da borliq bu yaratilish kuchi va yo‘q qilish kuchi mavjud bo‘lgan dunyodir. Bu hind afsonasining ma’naviy va moddiy makonning yana bir muhim ontologik xarakteristikasidir. Dunyoning yaratilishida xudolar yaratuvchi sifatida tavsiflanadi. Ya’ni borliqni Brahma yaratganiga ishonishadi. Xudolar yaratish kuchi sifatida dunyodagi jonzotlarni yaratishsa Jin Rakshasalar dunyoni yo‘q qilishga harakat qilishadi. Dunyo bu harakat. Harakat ham tafakkur singari dunyo uchun zarurdir. Bu dunyo taqdir va inson say-harakatlariga bog‘liqligini asar qahramonlari aytib o‘tishadi. Qachonki inson o‘z hayotiga aralashsa keyin butun koinotni o‘zgartiradi. Savitri turmush o‘rtog‘ini o‘lim xudosi Yamadan tortib oladi. Koinot inson ma’naviyati o‘zgarishi bilan o‘zgaradi.

Dunyoning umumiy ontologiyasi sifatida aylanish - karmadir. Odam bu aylanishda insonning ishtirokini talab etadi. Dunyo samsara - mavjudlik, tug‘ilish va o‘limning cheksiz zanjiridir. Har bir narsa va hamma narsa o‘z mavjudligi (uning karmasi) orqali o‘tadi, hamma narsa uni o‘ziga singdiruvchi aylanishga ergashib, ma’lum bir vaqtda yashaydi. Vaqt hamma narsaga qodir: unda nimadir tug‘iladi va unda – o‘z irodasi bilan – o‘ladi. “Bu g‘ildirak samsara dunyoda abadiy aylanadi, uning na boshlanishi va na oxiri bor, bu esa mavjud bo‘lgan hamma narsani yo‘q qiladi”. “Vaqt barcha mavjudotlarni yo‘q qiladi va ularni qaytadan yaratadi”. Demak, bir butun unyo, hamma narsa mavjud umumiy qonunga muvofiq butun harakat qiladi. Dunyoni vaqt harakatlantirar ekan, nimanidir yaratadi va nimanidir yo‘q qiladi. Bu jarayon uzluksiz ravishda davom etib, aylanma harakat karmani tashkil etadi. Tug‘ilish va o‘lim zanjiri hind xalqining dunyo qarashida bu bir jazo kabi. Agar bu karma o‘lim va yana qayta tug‘ilish aylanma harakatdan chiqib ketgan shaxs oliy maqsad nirvanaga yetishadi. U karmadan ozod bo‘ladi. “Mahabxorat” asarida qayta tug‘ilish hodisasi Bhishmaning qaroridan norozi bo‘lgan malika undan o‘ch olish uchun 25yildan keyin qayta tug‘ilishini ko‘rishimiz mumkin.

³⁵ Махабхарата. Рамайна / Пер. с санскр. — М.: Художественная литература, 1974. —С.174-175.

"Mahabxorat" olami - bu dharma dunyosi yoki haqiqatning uch karra vahiy olamidir.³⁶ Dharma (ruh, qonun, adolat) yagona haqiqiydir. Unga nisbatan boshqa hech narsa yo'q. U hamma narsaning va hamma narsaning asosi sifatida, yaxshi va yomon ishlarning mukofoti sifatida, olamlarning paydo bo'lishi va ularning halokati sifatida mavjud (haqiqat uchligi)³⁷. Bu boshqa hamma narsa kabi arvoq emas. Bu ontologikdir: u borliqqa ega, u xudolar va odamlarning ishlarida ham, vaqt va taqdirda ham o'zini namoyon qiladi.³⁸ Bu na boshlanishi, na oxiri bo'lib, dunyoda mavjud bo'lgan hamma narsani yaratadi va yo'q qiladi. U hech kimga va hech narsaga bo'ysunmaydi. U bu dunyodadir. U hamma narsaning o'rtasida. Hamma narsa uning atrofida aylanadi ("Mahabxorat" olamni belgilab, universal g'ildirak tasvirini nazarda tutadi)³⁹. Hamma narsa undan kelib chiqadi va hamma narsa o'z vaqtida u tomonidan yo'q qilinadi. Xuddi yaratilish yo'q bo'lish uchun bitta qadamdir. Yaratiladi vaqt o'tib yo'q bo'ladi, va yana vaqt o'tib yaratiladi. Bu jarayon uzluksiz davom etadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, "Mahabxorat" eposidagi borliq haqidagi qarashlarining ham, bilish haqidagi falsafiy qarashlarining ham markazida Xudo Brahma, va uni boshqaruvchi qonun, harakatlantiruvchi tayanchi esa dharmadir. Borliq cheksiz va abadiy, vaqt uni doimiy harakatda saqlaydi. Yaratiladi va yo'q qilinadi. Bu aylanma harakat doimiy karmani yuzaga keltiradi. Dunyo dharma orqali insonlarni boshqaradi. Lekin bunda insonlar ham bu doimiy aylanishni vujudga keltiruvchi omildir. Insonning harakatlari tufayli borliq yomonlik yoki yaxshilik bilan, taraqqiyot yoki vayronaga aylanishi mumkin. Insonlar dunyo uchun emas, dunyolar inson uchundir, insonlar aylanma harakat karmani boshdan kechirar ekan, bir dunyo yo'q bo'lsa, yana boshqa dunyolar paydo bo'laveradi. Qachonki insonlar bu karmadan halos bo'lsa, dunyolar ham to'xtaydi, insonlar uchun dunyo ahamiyatini yo'qotadi.

ADABIYOTLAR:

- 1.
2. Махабхарата. Книга Первая. Адипарва / Пер. с санскр. и ком-мент. В.И. Кальянова. Под ред. акад. А.П. Баранникова. — М.-Л.: Академия наук СССР, 1950. — 738 с.
3. Махабхарата. Рамайна / Пер. с санскр. — М.: Художественная литература, 1974. — 606 с.

³⁶ Махабхарата. Книга Первая. Адипарва / Пер. с санскр. и ком-мент. В.И. Кальянова. Под ред. акад. А.П. Баранникова. — М.-Л.: Академия наук СССР, 1950. — С.10

³⁷ Махабхарата. Книга Первая. Адипарва / Пер. с санскр. и ком-мент. В.И. Кальянова. Под ред. акад. А.П. Баранникова. — М.-Л.: Академия наук СССР, 1950. — С.614.

³⁸ Махабхарата. Книга Первая. Адипарва / Пер. с санскр. и ком-мент. В.И. Кальянова. Под ред. акад. А.П. Баранникова. — М.-Л.: Академия наук СССР, 1950. — С.21.

³⁹ Махабхарата. Книга Первая. Адипарва / Пер. с санскр. и ком-мент. В.И. Кальянова. Под ред. акад. А.П. Баранникова. — М.-Л.: Академия наук СССР, 1950. — С.10.

4. Махабхарата. Книга Третья. Лесная (Араньякапарва) / Пер. с санскр., предисл. и коммент. Я.В. Василькова и С.Л. Невелевой. — М.: Гл. ред. вост. лит. изд-ва «Наука», 1987. — 799 с.
5. Мифы древней Индии. Бхагавадгита. — СПб.: Кристалл, 2000. — 51с.